

Перспективи зростання економічної ефективності виробництва соняшнику в аграрних формуваннях України

Безверхня Ю.В., к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

Вступ. Україна займає одне з провідних місць (третє, поступаючись Аргентині і Росії) серед соняшникосіючих держав, виробляючи щорічно близько 10% насіння соняшнику у світі. Батьківщиною соняшнику вважають південно-західну частину Північної Америки. У Європу культуру завезли іспанці у XVI ст., а до Росії і України культура потрапила у XVIII ст. із Голландії. Довго соняшник вирощували як декоративну рослину, лише зрідка - для одержання насіння. Перші спроби добування олії з соняшнику провів у 1835 р. селянин Воронезької губернії Данило Бокарев, з цього часу і почалось широке його вирощування і використання для добування олії. [2]

Незважаючи на винятково сприятливі на перший погляд умови вирощування в Україні соняшнику, поступово його врожайність зменшується, а сталі врожаї забезпечуються розширенням площ.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні положення та практичні рекомендації щодо зростання врожайності соняшнику, зокрема використовуючи високоврожайні гібриди насіння обґрунтовані в працях К.Я. Бойко, Г.М. Гаврилюка, А.Є. Міньковського, О.І. Полякова, В.Н. Салатенко, В.М. Тоцького, Швачка О.В., М.І. Федорчука та інших.

Однак вагомі здобутки вітчизняних науковців не набули широкого впровадження в діяльність підприємств. В зв'язку з цим пошук резервів забезпечення стабільної прибутковості сільськогосподарських підприємств, насичення продовольчого ринку якісною продукцією та розширення експорту зумовлює актуальність подальшого дослідження проблем підвищення врожайності соняшнику при зменшенні площ посіву.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу застосування районованих

гібридів насіння соняшнику на валовий збір соняшнику та загалом ефективність виробництва цієї культури у сільськогосподарських підприємствах Півдня України.

Основна частина. Соняшник - провідна олійна культура в Україні, яка порівняно з іншими дає найбільше олії з одиниці площі. Валовий збір соняшнику в Україні за останні 15 років збільшився на 3500,7 тис. тонн або на 122,4% та становив у 2009 році 6360,6 тис. тонн. Величина цього показника залежить від двох факторів: розміру посівних площ (зросли на 107,8%) та врожайності (збільшилась лише на 7%) [2]. Таким чином, можливо зробити висновок, що на зростання виробництва соняшнику в Україні більше впливає розмір посівних площ, ніж врожайність. Це підтверджує той факт, що у більшості господарств кожне третє поле в сівозміні зайняте соняшником, тобто через три роки соняшник повертається на те саме поле, замість рекомендованих наукою 7—8 років. За даними наукових установ, це призводить до значного зараження ґрунту вовчком — рослиною-паразитом, яка знижує врожайність на 3,5—6,5 ц/га. (таблиця 1)

Таблиця 1

Динаміка виробництва соняшнику в Україні*

Показники	Роки							2009 рік до 1995 року	
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	+, -	%
Валовий збір, тис. тонн	2859,9	3457,4	4706,1	5324,3	4174,4	6526,2	6360,6	3500,7	222,4
Урожайність, ц/га	14,2	12,2	12,8	13,6	12,2	15,3	15,2	1,0	107,0
Зібрана площа, тис. га	2014,0	2833,9	3676,6	3914,9	3421,6	4265,5	4184,6	2170,6	207,8

* За даними Державного комітету статистики України

Одним із основних напрямів збільшення урожайності соняшнику та підвищення ефективності його виробництва є впровадження у виробництво нових, більш перспективних та високоврожайних сортів та гібридів. При цьому не завжди є необхідність використовувати посівний матеріал, який вироблено за кордоном. Останнім часом в Україні створені такі сорти та гібриди, які за

якістю не поступаються імпортованим аналогам, але у ціновій політиці значно дешевші.

Створенням простих міжлінійних та трилінійних гібридів займаються вчені Інституту олійних культур УААН (м. Запоріжжя), Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва (м. Харків), Селекційно-генетичного інституту УААН (м. Одеса), Інститут селекції і технологій (м. Луганськ), УкрНДІЗЗ (м. Херсон). За останні роки ними створено цілий ряд високопродуктивних гібридів різних груп стиглості, стійких до ураження вовчком, несправжньої борошнистої роси, іржі, вертицильозу, а також толерантних до фомопсису, білої та сірої гнилей. Успішно проводиться селекційна робота зі створення гібридів спеціального призначення з зазначеним вмістом олеїнової та пальмітинової кислот, високим вмістом білка.

Вирощуванням генетично чистого насіння соняшнику гібридів першого покоління в Південному регіоні України займаються господарства науково-дослідних інститутів та науково-виробничі фірми «Дріада», «Агротон», «Незалежна аграрна індустрія», «Терра - Юг».

Створення нових сортів і гібридів в Україні також успішно здійснює Всеукраїнський науковий інститут селекції. (ВНІС) Інститут спеціалізується на розробці наукоємних технологій селекції буряків, кукурудзи та соняшнику, які внесено до Реєстру сортів рослин України. ВНІС створює високоврожайні гібриди, які мають генетично-обумовлену стійкість до посухи, стресових ситуацій, зараженню ґрунту збудниками хвороб та заселення шкідниками. Інститут виконує селекційну роботу за договорами Державного замовлення.

У зв'язку зі збільшенням посівних площ соняшнику Інститут отримав державне замовлення на створення скоростиглих гібридів соняшнику. Так з'явилися гібриди: «Українське Сонечко», «Сонячний Настрій», період вегетації яких складає 85-95 днів. Ці сорти успішно вирощуються в Хмельницькій, Тернопільській, Житомирській, Чернігівській та Сумській областях. В залежності від агротехніки в цих регіонах були одержані врожаї від

25 до 35 ц/га.

Для степових та лісостепових зон України були створені гібриди: «Український F1», «Заграва», які мають міцну кореневу систему, що глибоко проникає до ґрунту. Ці гібриди стійкі до полягання стебла та мають велику площу листової поверхні. За рахунок цього гібриди «Український F1» та «Заграва» по врожайності знаходяться на рівних позиціях із імпортними гібридами, а у засухи, за рахунок своєї пластичності, перевищують імпортні гібриди. [4]

Будь-який гібрид соняшнику, перш ніж бути внесеним до Державного реєстру сортів рослин, проходить конкурс сортовипробування, в ході якого визначається його продуктивна здатність, господарські ознаки і стійкість проти несприятливих погодних умов. Але визначення потенціалу врожайності нових гібридів слід проводити безпосередньо у товаровиробника.

Гібрид соняшнику «Український F1» вже апробовано у підприємствах Запорізької області: СВК «ім. Шевченко» - урожайність 27 ц/га (Приморський район), ТОВ «Світанок» - урожайність 25 ц/га (Михайлівський район), ФГ «Ювіал» - урожайність 25 ц/га (Бердянський район), ФГ «Фрідом Фарн» - урожайність 20 ц/га (Мелітопольський район) тощо. І слід зазначити, що цей гібрид дуже добре себе зарекомендував. Урожайність у 2009 році коливалась від 18 до 25 ц/га, що значно вище середніх показників по області. Але дуже важливим є той факт, що ціна на «Український F1» була нижче у 3 рази у порівнянні до аналогічних гібридів імпортного виробництва. Використання дешевшого посівного матеріалу дозволить суттєво знизити виробничу собівартість насіння соняшнику та підвищити ефективність його виробництва.

Для того, щоб визначити доцільність впровадження вітчизняних гібридів соняшнику, необхідно спочатку розрахувати витрати на їх виробництво, (таблиця 2) а також здійснити порівняльний розрахунок економічної ефективності.

Розрахунок буде здійснено, використовуючи данні річного звіту ТОВ «Агрофірма Україна» Мелітопольського району Запорізької області за

2009 р. При цьому розрахункова врожайність наведених гібридів становить 18 ц/га (середній показник по району).

Таблиця 2

Розрахунок витрат на виробництво соняшнику у ТОВ «Агрофірма Україна» Мелітопольського району, грн.

Статті витрат	Гібрид «Запорізький 26» (2009 р.)		Гібрид PR64E83 компанії Піонер		Гібрид «Український F1»	
	на 1 га	на 1 ц	на 1 га	на 1 ц	на 1 га	на 1 ц
Витрати на оплату праці	129,1	17,0	129,1	7,2	129,1	7,2
Матеріальні витрати	939,7	123,6	1197,1	66,5	837,1	46,5
у тому числі:						
- насіння та посадковий матеріал	242,6	31,9	500,00	27,8	140,0	7,8
- нафтопродукти	286,7	37,7	286,7	15,8	286,7	15,8
- добрива та засоби захисту рослин	215,7	28,4	215,7	12,0	215,7	12,0
- роботи та послуги сторонніх організацій	109,0	14,3	109,0	6,1	109,0	6,1
- інші матеріальні витрати	85,7	11,3	85,7	4,8	85,7	4,8
Загальновиробничі витрати	228,8	30,1	228,8	12,7	228,8	12,7
у тому числі:						
- амортизація	40,1	5,3	40,1	2,2	40,1	2,2
- витрати на соцзаходи	36,4	4,8	36,4	2,0	36,4	2,0
- інші витрати	152,3	20,0	152,3	8,5	152,3	8,5
Всього витрат	1297,6	170,7	1555,0	86,4	1195,0	66,4

Господарство останні роки сіє гібрид «Запорізький 26», який створений в Інституті олійних культур у 2000 році. Відноситься до середньоранньої групи стиглості. Висота рослин – 155-170 см, вегетаційний період – 100-106 днів. Олійність насіння – 49-50%. Стійкий проти вовчка, несправжньої борошнистої роси і фомопсису, толерантний до білої й сірої гнилі. Стійкий проти обсіпання та вилягання, посухостійкий. Середня врожайність – 29ц/га. Але фактична урожайність цього сорту у ТОВ «Агрофірма Україна» у 2009 році склала лише 7,6 ц/га.

Для порівняння пропонуємо два гібриди: гібрид PR64E83 компанії Піонер

(США), визнаний перспективним з правом поширення на території України в 2007 році та гібрид «Український F1». Ці гібриди мають високу та дуже високу стійкість ураження грибковими хворобами та до посухи у порівнянні до гібриду «Запорізький 26». Показники врожайності за цими гібридами аналогічні. Але ціна вітчизняного гібрида значно менша, ніж імпортного. Відповідно, собівартість соняшнику також буде різною.

Гібрид PR64E83 компанії Піонер – простий, середньостиглий гібрид. Вегетаційний період 125-130 днів в зонах Степу та Лісостепу. Висота рослин 170-200 см. Кошик великого розміру діаметром 17-18 см. Вміст олії - 49%.

Гібрид «Український F1» ранньостиглий. Вегетаційний період 105-108 днів. Висота рослин 145-165 см. Кошики великі, випуклої форми, діаметр 19-22 см. Вміст олії в насінні 51-52%. Врожайність у степної зоні 26,8 ц/га. [4]

Так, при впровадженні гібриду PR64E83 компанії Піонер витрати на 1 га посівної площі соняшника відносно використаного у 2009 році гібриду «Запорізький 26» збільшилися на 257,4 грн., тоді як у розрахунку на 1ц цей показник навпаки зменшився на 84,3 грн. Це відбулося за рахунок збільшення урожайності з 7,6 ц/га до 18 ц/га. Розрахункові витрати на виробництво 1ц соняшнику гібриду «Український F1» також є меншими, ніж за гібридом «Запорізький 26» (зменшилися майже втричі, на 104,3 грн.) і становитимуть 66,4 грн.

У таблиці 3 наведено порівняльний розрахунок економічної ефективності виробництва соняшнику за умов використання різного посівного матеріалу у ТОВ «Агрофірма Україна».

Незмінними залишаються наступні показники, які встановлені на рівні 2009 року: посівна площа (846 га), ціна реалізації (177,5 грн./ц) та рівень товарності (74%). Виробництво соняшнику у ТОВ «Агрофірма Україна» у 2009 році було прибутковим, але рівень рентабельності становив лише 4%. За рахунок впровадження гібридів соняшнику в ТОВ «Агрофірма Україна», урожайність збільшиться до 18 ц/га, а валовий збір збільшиться на 8798 ц.

Таблиця 3

Розрахунок збільшення виробництва соняшнику за рахунок використання гібридів у ТОВ «Агрофірма Україна»

Показники	2009 рік	Розрахункові дані		Відхилення, (+, -)	
	Гібрид «Запорізький 26»	Гібрид PR64E83 компанії Піонер	Гібрид «Український F1»	«Український F1» до «Запорізький 26»	«Піонер» до «Запорізький 26»
Площа посіву соняшнику, га	846,0	846,0	846,0	-	-
Урожайність соняшнику, ц/га	7,6	18,0	18,0	10,4	10,4
Валовий збір соняшнику, ц	6430,0	15228,0	15228,0	8798,0	8798,0
Собівартість виробництва соняшнику, тис. грн.	1097,8	1285,2	1011,1	187,4	-86,7
Виробнича собівартість 1 ц соняшнику, грн.	170,7	86,4	66,4	-84,3	-104,3
Рівень товарності, %	74,0	74,0	74,0	-	-
Продано насіння соняшнику, ц	4761,0	11269,0	11269,0	6508,0	6508,0
Виручка від реалізації соняшнику, тис. грн.	844,9	2000,2	2000,2	1155,3	1155,3
Собівартість реалізованого соняшника, т. грн.	812,7	973,6	748,3	160,9	-64,4
Ціна реалізації 1 ц, грн.	177,5	177,5	177,5	-	-
Прибуток від реалізації соняшнику, тис. грн.	32,2	1026,6	1251,9	994,4	1219,7
Рівень рентабельності, %	4,0	105,4	167,3	101,4	163,3

Однак виробництво соняшнику за умов використання гібриду «Український F1» (розрахунковий прибуток 1251,9 тис. грн.) є більш прибутковим для підприємства, ніж використання гібриду PR64E83 компанії Піонер (розрахунковий прибуток 1026,6 тис. грн.), тому що при використанні

вітчизняного гібриду розрахункова собівартість була нижчою через відносно невеликі витрати на посівний матеріал.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином застосування у ТОВ «Агрофірма Україна» будь-якого із запропонованих гібридів, дозволить значно підвищити ефективність виробництва соняшнику у господарстві та отримати досить високу рентабельність (гібрид «Український F1» - 167,3%; гібрид PR64E83 компанії Піонер – 105,4%).

Отже, впровадження більш перспективних та високоврожайних гібридів на основі інтенсивної технології дозволить підвищити середню урожайність соняшнику за рахунок збільшення питомої ваги більш урожайних гібридів в структурі посівних площ регіону.

Список використаних джерел

1. Бойко К.Я., Мінковський А.Є., Поляков О.І. Формування врожайності гібриду соняшнику в залежності від агроприймів вирощування в умовах південного Степу України // Зб.наук. праць ІОК – м. Запоріжжя – 2008. - № 13. – с. 121.

2. Гаврилюк М.М. Олійні культури в Україні. [Навчальний посібник] / М.М. Гаврилюк, В.Н. Салатенко, А.В. Чехов, М.І. Федорчук // К.: Основа. – 2008. – 420с.

3. Тоцький В.М. Продуктивність гібридів соняшнику при застосуванні мінеральних добрив в умовах лівобережного Степу України / В.М. Тоцький, О.І. Поляков // Сб.матер. международной конференции (4-6 августа) «Современные научные проблемы создания сортов и гибридов масличных культур и технологии их выращивания» - Запорожье, 2009. - с.77.

4. Швачка О.В. Продуктивність нових гібридів соняшнику селекції Інституту олійних культур в залежності від умов вирощування / О.В. Швачка, А.В. Чехов // Зб.наук. праць ІОК –Запоріжжя – 2008. - № 13. – с. 169.